

Educació Ambiental i cooperació internacional, una relació pedagògico-social

Pilar Heras i Trias*

Des de l'Educació Ambiental es pot treballar de moltes maneres. En cadascuna d'elles hi ha una determinada interpretació del medi, de la seva definició i caracterització, de com cal abordar-ne l'estudi i el tractament, de l'abast de les accions educatives que s'hi refereixen, etc.

La reflexió que es presenta aquí parteix de la comprensió del medi com un sistema d'interrelacions entre tres categories de factors: els naturals, els socials i els culturals; un lloc de confluència d'aquests, on s'operen canvis i on es donen conflictes sovint protagonitzats per l'espècie humana. Una espècie que no té la certesa ni en l'abast i la identificació ni en la solució dels problemes que troba en la seva relació amb la resta del medi; però que, no obstant això, continua actuant, i aquesta actuació és precisament la seva aportació a la dinàmica de l'ecosistema planetari.

Tractar d'aquesta actuació humana en el medi, amb el medi, a favor del medi i potser fins i tot contra el medi, ens porta a encarar la problematització de les relacions ambientals, en sentit ampli, en clau de desigualtats socials i humanes. I és que avui, realitats com la pobresa, els desequilibris i els enfrontaments entre els països rics i els països pobres, l'ajustament estructural, etc., ens porten a replantejar, en els seus termes «d'aplicació real», nocions com la de desenvolupament, de benestar o de qualitat de vida, indefugibles en qualsevol mirada al medi ambient. La qual cosa situa l'anàlisi del medi en una cruïlla on, més enllà de parlar de ciències ambientals, l'humanisme científic i les ciències socials tenen un paper important i on la resposta educativa ha d'estar necessàriament en contacte amb una visió social de la pedagogia.

En aquest marc i pel que fa al paper de la pedagogia (en especial de la pedagogia ambiental), com a disciplina que té per objecte

*Professora titular de pedagogia ambiental (Universitat de Barcelona). Participa en la formació de professorat a les universitats públiques de Nicaragua i El Salvador. Ha participat en el Fòrum Global de Rio de Janeiro, juny de 1992. Treballa especialment en l'EA en l'àmbit de l'educació social i la pedagogia social.

Adreça: Departament THE, divisió de CCEE. Universitat de Barcelona. Baldiri Reixac, s/n. 08028 Barcelona. Tel.: 440 92 00, ext 3380. Fax: 334 91 93.

la relació educació-medi ambient, avui probablement el que cal és donar contingut «ecologista»¹ als models d'acció pedagògic-social, tant en la realitat ambiental quotidiana i en els seus problemes com en la globalització de la problemàtica ambiental. Perquè, si bé és cert que la problemàtica ambiental que es manifesta en la realitat més propera a la nostra vida de cada dia té entitat per ella mateixa i té molt de sentit estudiar-ne la composició i buscar-hi respostes i fins solucions «locals», no és menys cert que manté una relació d'interdependència amb la problemàtica ambiental mundial. Per tant, sense deixar de reconèixer la importància de les respostes educatives, és a dir, d'Educació Ambiental, a allò que podríem anomenar «crisis ambientals locals», interessa aquí emfasitzar el que es coneix amb el nom de «crisi ecològica global», és a dir, aquella «crisi en la qual les causes són difoses i els efectes universals» (A. Lipietz, 1995). En el benentès, però, que estudiar els conflictes generats en relació a la crisi ambiental vol dir atendre la seva doble dimensió: interna i internacional (R. Grasa, 1995), sense deslligar-ne els aspectes que atenyen l'una dels que atenyen l'altra.

Així, doncs, és clar que d'ençà que es parla de mundialització, de globalització de la problemàtica ambiental, d'ençà que l'Educació Ambiental genera un debat transnacional, la necessitat d'encarar internacionalment tant el medi i la seva problemàtica com l'educació com a resposta a aquesta situació de crisi esdevé cada cop més una qüestió de relacions internacionals i, per tant, de cooperació.

«Educacions Ambientals» per a l'intercanvi. Més enllà de les lluites pel nínxol ecològic i coneixent les divisions socials

L'actitud de no imposar els esquemes que regeixen els comportaments de la gent d'una cultura a la gent d'una altra cultura, el respecte per les formes de manifestació de desitjos, necessitats, etc. que no són les pròpies, l'acceptació de la diversitat en les

(1) Riechmann i Fernández Buey (*Redes que dan libertad*, Paidós, 1994, pp. 115-116) defineixen «ambientalisme» com l'activitat de lluita per un millor ambient i millora de la qualitat de vida humana, des d'un punt de vista antropocèntric, i per superar la parcialitat del mot exposat i del conservacionisme, proposen el d'ecologisme, com a concepte que aborda les relacions humanitat-natura amb una perspectiva renovadorament global. En aquest sentit s'utilitza el terme.

relacions entre les persones i els grups socials, la concepció multicultural del món... és una actitud equivalent a l'acceptació -científica i política- de la biodiversitat en la natura. El manteniment de la biodiversitat en la natura és una necessitat per a l'ecosistema. D'igual manera, en parlar de la diversitat en termes humans es tractaria, segons apunta Edgar González (1993) d'una concepció global que desplaci les desigualtats de classe, ètnia i gènere, així com l'estandardització de les perspectives per les vies de la pressió i del domini.

Aquest supòsit, juntament amb aquella frase de René Dumont (1989) d'«acabar amb el saqueig, més que no pas augmentar l'ajuda», ens situen els termes de la discussió sobre la problemàtica ambiental i, per tant, sobre l'acció educativo-ambiental, en una tessitura que lluny de resoldre's amb criteris tècnico-científics o de bones voluntats, requereix un enfocament de la complexitat, tant en l'anàlisi del medi com en les propostes educatives que s'hi refereixen, que respecti justament la diversitat. Un enfocament de la complexitat que no exclou la consideració de les relacions de desigualtat en què l'espècie humana viu, es desenvolupa i es relaciona amb el seu entorn físico-biològic i sòcio-cultural.

Les dues propostes apuntades representen dues respostes a situacions que tenen molt a veure amb la problemàtica ambiental i amb el paper que hi juguen la cooperació internacional i l'educació: les desigualtats i la pobresa o, dit d'una altra manera, l'explotació dels més febles per part del més forts. Els termes d'una vella realitat per a un «nou» debat i la necessitat d'afinar una mica més, si es pot, el concepte i l'abast de l'Educació Ambiental. Aquesta vegada tenint molt present el punt de vista del Sud, dels i de les qui no decideixen sobre el seu present ni el seu futur, dels qui anomenaríem «els altres».

En efecte, si el que pretenem és dur a terme una Educació Ambiental que no sigui simplement un vernís, no podem proposar-nos uns projectes eurocèntrics ni uns projectes localistes. Qualsevol acció educativo-ambiental que ens proposem tindrà com a referent un context del qual no en serem propietaris a partir de la nostra concepció d'ocupació (ni física ni «acadèmica») de l'espai, entre altres coses perquè sortosament avui ja no ens podem pensar com una única cultura, una única raça, uns únics modes de vida o uns únics paràmetres científico-acadèmics, inconfusibles i tancats, que es desenvolupen en un lloc determinat. En l'actualitat, en aquest lloc segurament es donen diferents manifestacions del que hem anomenat multiculturalitat, i analitzar el medi i intervenir-hi educativament suposa «no oblidar» els seus components dinàmics, humans i socials, encara que sapiguem que aquesta és una empresa no exempta de tensions i de dificultats.

Però això, que es dona en els contextos on ens movem i on fem Educació Ambiental, també és una realitat en altres indrets del món. Sabem molt bé que l'afirmació massa contundent del benestar d'unes persones suposa dialècticament l'existència del «malestar» d'unes **altres**, d'**altres** grups socials, d'**altres** habitants d'**altres** zones geogràfiques del Planeta, a qui marginem. Per tant, és evident que, tot i que no sempre s'accepta, l'Educació Ambiental plantejada des dels grups dominants i els països desenvolupats no respon ni en grau ni en qualitat a les necessitats de les persones i grups dominats i dels països marginats.

És clar que en el tractament de les realitats ambientals hi podem trobar punts de vista diferents i intencions diverses. De la mateixa manera, en les respostes educatives a aquestes realitats ambientals hi trobem punts de vista, intencions, posicionaments diferents. Posicionaments, en ambdós casos, marcats pel valor i per l'interès. Un valor i un interès que adquireixen significació per la seva materialitat i pel seu caràcter simbòlic. Ja que les criatures humanes, a mesura que ens amotllem al nostre ecosistema, l'encarnem i al mateix temps el conformem a la nostra mesura. De manera que es fa gairebé impossible distingir entre el que és material i el que és ideològic, ja que som «natura culturitzada» (E. Morin, 1978) i alhora matèria conformada simbòlicament, símbols encarnats, materialitzats, realitzats (A. Moreno, 1991).

El medi té aquest valor i aquest interès significat en la vivència que cada ésser humà i cada grup social tenen en funció de la satisfacció de les necessitats, reals o creades artificialment (consumisme) i dels processos col·lectius associats a aquesta satisfacció. D'aquí, doncs, que hi hagi una mirada diferent sobre el medi per part dels diversos grups socials. Trobem una mirada de qui veu en el medi les possibilitats d'extracció de beneficis (fonamentalment econòmics) o una altra mirada segons la qual el medi és la font de recursos per a la seva supervivència, en sentit estricte. En el primer cas podem parlar d'excedents, d'especulació, d'inversió, etc., i haurem de parlar de dominació, mentre que en el segon cas haurem de parlar o bé de persones i/o grups dominats o bé de desaparició. Aquesta dinàmica, molt més complexa del que podem abordar aquí, ens remet als processos de dominació social associada a les desigualtats existents en el nostre planeta: des del que anomenem classisme, fins al racisme o al sexisme; des de l'«explotació» de les persones amb el mateix criteri amb què s'«exploten» els recursos medioambientals fins a les expansions territorials i les neocolonitzacions, passant per la divisió de funcions socio-ambientals i la divisió espacial en relació amb el sexe-gènere. Totes elles, amb els matisos corresponents, responen a una dialèctica basada en les formes de domini que trobem ancorades profundament en la reali-

tat quotidiana i global del nostre viure en el medi com a espècie humana que som.

Aquestes relacions que l'espècie humana, desigual, estableix amb la natura i amb el medi ambient en general, són analitzades, sense caure en tòpics, per Fernando Mires (1993), per Enrique Leff (1993-1995), per Vandana Shiva (1992-1995) o per Magaly Pineda (1988), entre altres, tot aportant, des de temàtiques diferents, elements d'anàlisi i de comprensió de l'entorn i de les relacions inter i intraespecífiques que s'hi donen. Aquestes aportacions ens parlen de les relacions espècie humana-natura a Llatinoamèrica; del paper de l'Educació Ambiental com a repte de formació social, especialment a les universitats, o de la pobresa i la gestió participativa dels recursos en les comunitats rurals, també llatinoamericanes; del recorregut des de la mecànica quàntica fins al paper dels moviments socials i de les dinàmiques Nord-Sud en temes relatius al medi, vistos des de l'Índia; del paper de les dones en el que s'anomena desenvolupament i en les propostes de cooperació... Temàtiques que d'alguna manera, i com ja va passar a Rio 92, al Fòrum Global (i potser aquest és un dels valors més grans de la trobada), situen el medi en un marc de confluència social -de confluència de posicionaments naturalistes, ambientalistes, ecologistes i de moviments socials- sense el qual ens seria prou difícil avui d'apuntar propostes educatives serioses.

Atendre aquestes realitats en relació al medi ambient proposa, a nivell pedagògic, dues coses que obren el sentit més tradicional de l'Educació Ambiental: d'una banda, l'assumpció del caràcter social de la pedagogia ambiental, com a disciplina des d'on s'ha de plantejar un treball real en el camp de l'educació i de la pedagogia socials (encara que no exclusivament en aquesta àrea); d'una altra, el paper de la pedagogia, en el seu sentit més ampli, com a proposadora de processos d'educació i de formació en l'intercanvi i en la cooperació internacionals. I això suposa una visió de l'Educació Ambiental no unívoca ni centrada en un únic objecte ni en un únic àmbit d'acció educativa (educació, formació, capacitació, sensibilització... pàgines, educació formal, campanyes, universitats, etc.), això suposa parlar d'«Educacions Ambientals» per a l'intercanvi i amb respecte mutu.

Algunes reflexions al voltant de la cooperació internacional i l'Educació Ambiental²

La definició del concepte de cooperació com el fet d'«operar conjuntament» o «de prendre part amb d'altres en una obra feta en comú» o aquella altra segons la qual cooperar és una «acció col·lectiva en la qual es persegueix un benefici comú», permeten una ambigüitat tal que no ens ha d'estranyar que, a la pràctica, responguin a fets tan diferents, en intenció i en posició política, com ara, i per part de gent del nostre país, la instal·lació d'un negoci hotelier a Centreamèrica, una brigada de solidaritat a Bòsnia o un curs de formació en temes medioambientals en una universitat africana, o com ara una conferència internacional de governs per tractar, posem per cas, el terrorisme. De tot això en podem dir cooperació internacional. I no parlem ja del ventall de possibilitats que brinda l'afegit «al desenvolupament», perquè llavors hi trobarem tants cognoms com opcions hi ha davant del concepte desenvolupament.

La qüestió, finalment i com gairebé sempre, l'acaba dirimint la seriositat i la rigurositat amb què s'utilitzi el concepte a la pràctica i l'explicitació de, justament, les intencions i el punt de vista que l'infongui.

En el cas que ens ocupa, per tant i com es pot desprendre de les pàgines anteriors, no es tracta d'encarar la cooperació internacional com una eina de negociació governamental ni tampoc com una proposta lucrativa. Es parla de cooperació internacional des d'una perspectiva de voluntat d'intercanvi, però tenint molt present el lloc que ocupa cadascuna de les parts en cooperació, quant al tema de les desigualtats.

Estem en uns moments «històrics» en els quals la cooperació per al desenvolupament ha esdevingut un tema *à la page*, amb tot el desgavell que comporta el tema del 0'7% i l'afany de «ser-hi» per part de molta gent que no se n'havia preocupat mai. Tot plegat, i sense entrar en detalls, converteix la cooperació en un terreny adobat per a la competitivitat. I, direm de passada, sembla que cooperació i competitivitat són termes de sinonímia no gaire fàcil.

(2) Aquesta reflexió està fonamentada en la línia de cooperació que duen a terme a Nicaragua i a El Salvador les persones que treballen en el Projecte de Post-licenciatures, coordinat per l'Associació Catalana de Professionals per la Cooperació, amb implicació de diverses universitats, entre elles la de Barcelona. Projecte en el qual participa l'autora.

Amb tot, però, des de les instàncies oficials (nacionals, estatals, europees...) s'han entestat a posar la cooperació en el camp de la competitivitat, evidentment des d'un pensament i d'una posició on el negoci (sigui particular o polític) arriba precisament per via competitiva. El resultat és el sorgiment de multitud de projectes de cooperació al desenvolupament per als països del Tercer Món, dels quals el medi ambient i l'Educació Ambiental, per la seva posició preferent en la llista de prioritats subvencionades, en són uns molt especials protagonistes.

En aquest estat de les coses, em sembla que cal aclarir el que, al meu parer (però no de manera exclusiva), s'hauria d'emmarcar la cooperació en temes concrets d'Educació Ambiental, per tal de no traspasar models que poden haver servit en un lloc, però que no tenen perquè servir en uns altres. Certament hi ha conceptes i propostes que es diuen des del Nord i des del Sud, com és el cas del desenvolupament sostenible, per exemple. En la cooperació educativo-ambiental és imprescindible veure què s'entén des de cadascuna de les parts cooperants per desenvolupament sostenible, altrament acabarem fent el que s'entén en els països rics i podem tornar a propostes «ingènuament neocolonialistes».

El fet de plantejar en la cooperació educativo-ambiental un cos teòric-didàctic lògic, no suposa que sigui entès de la mateixa manera per totes les parts implicades. Cal que es plantegi per les dues (o més) bandes, **a partir de les necessitats de la gent del lloc on es duu a terme**, respectant les característiques que aquesta gent té. I no defensaria mai el relativisme cultural.

Ans al contrari, penso que **hi ha unes cultures, manifestades mitjançant uns llenguatges i en darrera forma mitjançant uns idiomes, de les quals cal saber si tenen codis compatibles o no entre les parts cooperants**. És el cas, per exemple, del concepte de l'Educació Ambiental com a «eix transversal» aplicat a Llatinoamèrica. És més que clar què s'hi entén, si s'explica; però, cal que canviïn un concepte com el d'educació integral, de llarga tradició llatinoamericana, per adoptar la terminologia de la nostra reforma educativa? O bé el cas de fer un curs d'Educació Ambiental, per part de persones europees, a l'Àfrica subsahariana: utilitzaríem el francès o l'anglès, com a idioma de comunicació a les classes?

Una altra qüestió que apareix en tractar sobre el medi i els assentaments humans **és la visió i la vivència que es té en cada lloc de la dualitat medi rural/medi urbà**. Parlar de cooperació per al desenvolupament en alguns països de Centreamèrica sense pensar, posem per cas, en un medi rural on el que cal és potenciar un «autodesenvolupament» o un «autoabastiment» de supervivència i com a reptes contra la pobresa creixent, des d'un enfocament (no majoritari en les propostes de desenvolupament) microeconòmic

mic, en projectes petits i amb agents actius, i en un medi urbà fortament influït, malgrat l'estructura urbana mateixa, pels models de ciutat occidentals, amb la gent abocada a la misèria i amb la frustració del consum inabastable i malbaratat alhora, és probablement parlar d'una mena de cooperació on alguna de les parts en treu molts més beneficis que l'altra o bé es tracta d'un desenvolupament per a algunes persones i grups socials, no per a les majories.

En aquest sentit, si l'Educació Ambiental es converteix en una formació d'elits, és a dir, en una formació de gent que gestionarà el medi des d'una perspectiva de poder, etc., pot ser molt interessant, però sempre només com a plataforma d'«èxit» personal-professional. No cal oblidar que no pas per casualitat s'ha parlat tant de la «fuga de cervells» arreu, i en països pobres oferir formació en temes de tanta importància com el medi ambient suposa brindar precisament aquesta plataforma.

No cal dir que en una cooperació que sigui realment solidària, mútuament beneficiosa, l'Educació Ambiental tindrà més a veure amb l'**educació de les majories populars** que no pas amb la de les elits. I això ens tornarà a situar al principi de la nostra reflexió: cal un concepte i unes propostes pràctiques d'Educació Ambiental prou obertes com per entendre's **amb una projecció social (local, nacional i internacional)**, que revesteixi, almenys, característiques com les següents:

- que tingui un efecte multiplicador **real en la població afectada per la concreció de la problemàtica ambiental;**

- que no es palesi de manera puntual, esporàdica i sense continuïtat en el temps (no subjecte a modes ni a subvencions), sinó **que tingui coherència, globalitat i respecte mutu;**

- que **ompli de contingut el concepte de desenvolupament sostenible, partint de les necessitats dels grups desfavorits per l'actual model de desenvolupament, i que equivalgui a la idea de qualitat de vida per a la població en general**, no només per a uns quants;

- que faci de **la participació més que una metodologia en abstracte, un posicionament polític;**

- que potenciï **la cooperació sud-sud**, entre països de l'anomenat sud i no sempre des del nord cap al sud;

- que tingui en compte **el medi com a bé públic del sistema del qual l'espècie humana** (dels quatre punts cardinals) **n'és una part.**

Tot això sense oblidar que en un procés formatiu el que cal és **eleva el nivell de la gent dels països més desfavorits**, mitjançant

una **sòlida preparació dels recursos humans**, amb un **ampli, però no vacil·lant, pensament ambiental**, i mitjançant la preparació d'**especialistes en diverses esferes ambientals**; preparacions que han de revertir en els grups socials més afectats per la crisi ambiental.

Aquests grans criteris són aplicables a molts intercanvis d'Educació Ambiental entre països en cooperació. Un bon nombre de trobades internacionals n'expliciten la validesa i a voltes també la seva invalidesa. Hi ha, però, un nivell de cooperació (amb viatges inclosos, que pot servir per conscienciar la gent d'aquí, però aporta poc als països subdesenvolupats) consistent en intercanvis d'experiències d'alumnats de Primària o de Secundària (fins d'universitat), que al meu entendre incrementa les expectatives de les noies i els nois del país pobre, ja que no tenen possibilitats de fer real l'intercanvi en temes com ara els viatges (sempre són d'aquí cap allà, i els fem nosaltres).

El millor camp d'aplicació sol ser l'universitari, ja que pot acomplir-s'hi la doble funció de recerca i de docència. Aquesta és una qüestió de la qual ens podríem ocupar en un article sencer. Només unes observacions per tal d'exemplificar una mica més els criteris exposats més amunt.

De vegades ens pensem que el fet d'estar treballant entre col·legues d'un mateix nivell, universitari en aquest cas, ja comporta, en tot, un mateix llenguatge. Cal insistir, però, en el fet de partir de la cultura de la gent del lloc, però no caure en posicions etnocentristes. Evidentment, això no vol dir ni menys qualitat ni pitjors propostes per als països desfavorits. Per tant, es tracta d'eleva la capacitat professional dels principals agents i promoure processos de comunicació i cooperació entre ells. Dit d'una altra manera, propiciar, a partir de bons i bones especialistes, la formació de bons i bones generalistes. Gent capaç, en qualsevol cas, de fer que el coneixement i els comportaments traspassin les fronteres de les universitats i arribin a la població que ha de viure la problemàtica del medi ambient (a la pagesia, a la gent dels barris, a les dones, a la mainada del carrer, etc.). Persones capaces de recollir en la seva formació la vivència problemàtica que hi ha al camp i a la ciutat i de saber-la traduir en termes educatius, d'Educació Ambiental, que retorni als agents de la població.

Referències bibliogràfiques

- ABRAMOVAY, M.: *Memoria del curso regional sobre género en el desarrollo sostenible*. San José (Costa Rica): UINC, 1993.
- DDAA: *La ciudad: desarrollo económico, medio ambiente, gestión democrática*. El Salvador: CADES-FLACSO, 1993.
- DDAA: *Educación ambiental y universidad. Congreso Iberoamericano de educación ambiental: una estrategia al porvenir*. Mèxic: Universidad de Guadalajara, 1993.
- DDAA: «En la mira de la contaminación», «Imperialismo verde», «Cumbre Ecológica Centroamericana ¿Puertas abiertas al ecoimperialismo?», *Anuario CRIES*, 1994.
- DUMONT, R.: *En favor de África, yo acuso*. Madrid: Júcar Universidad, 1989.
- FISAS, V.: «0'7% no, transparencia sí», *El País*, 25 d'octubre 1994.
- GONZÁLEZ GAUDIANO, E.: *Hacia una estrategia nacional y plan de acción de educación ambiental*. Mèxic: SEDESOL-UNESCO, 1993.
- GRASA, R.: «Los conflictos «verdes»: su dimensión interna e internacional», a *Ecología Política*, 8, novembre, 1994, pp. 25-40.
- HERAS I TRIAS, P.: *La educación ambiental de los grupos sociales marginados*, UNED-Fundación Universidad-Empresa, 1994.
- HERNÁNDEZ, T. I MURGUIALDAY, C.: *Mujeres, desarrollo y políticas de cooperación*. Managua: Puntos de encuentro, 1991.
- HEDSTRÖM, I.: *La situación ambiental en Centroamérica y el Caribe*. San José (Costa Rica): DEI, 1991.
- HOREJS, I.: *Formulación y gestión de microproyectos de desarrollo*. Managua: IPADE, 1994.
- LIPIETZ, A.: «Las negociaciones ecológicas globales: la apuesta Norte-Sur» a *Ecología Política*, 8, novembre 1994, pp. 41-54.
- MORENO, A.: *Pensar la historia a ras de piel*. Barcelona: Ediciones La Tempestad, 1991.
- MORIN, E.: *El paradigma perdido: el paraíso olvidado. Ensayo de bioantropología*. Barcelona: Kairós, 1978.
- NÚÑEZ, O.: *Desarrollo sostenible y economía campesina*. Managua: Cuadernos del Ciprés, 14, 1993.
- PINEDA, M.: «Hablando de cooperación», *Quehaceres*, 19 novembre, 1988.
- RIECHMAN, J. I FERNANDEZ BUEY, F.: *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales*. Barcelona: Paidós, 1994.
- SEGURA, O. I ALTRES: *Desarrollo sostenible y políticas económicas en América Latina*. San José (Costa Rica): DEI, 1992.
- SERRA, L.: *El movimiento campesino*. Managua: UCA, 1991.
- SHIVA, V.: *Abrazar la vida. Mujer, ecología y medio ambiente*,

SUTCLIFFE, B.: «Desarrollo, subdesarrollo y medio ambiente», *Cuadernos de trabajo*. Bilbao-Sant Sebastià-Vitòria: HEGOA 3 gener, 1990.

VITALE, L.: *Hacia una historia del ambiente en América Latina*. Mèxic: Nueva imagen, 1983.

Paraules clau

Educació Ambiental

Pedagogia social

Desenvolupament

Cooperació alternativa

Abstracts

El presente artículo trata de los diferentes conceptos de educación ambiental, teniendo en cuenta las divisiones sociales y las relaciones de desigualdad. Se plantea cómo, a partir de este tipo de análisis, en las propuestas de educación ambiental deberán contemplarse aspectos relativos, por ejemplo, a la pobreza, a las relaciones norte-sur, etc., lo cual sitúa el debate y la acción educativa en un lugar correspondiente a la pedagogía social. Las reflexiones en torno a la cooperación internacional y la visión de la autora al respecto, en temas de educación ambiental, completan el recorrido de intenciones que en todo el escrito se propone.

Le présent article traite des différents concepts d'éducation environnementale, en tenant compte des divisions sociales et des relations d'inégalité. Ce type d'analyse conduit à introduire dans les propositions d'éducation environnementale des aspects relatifs par exemple à la pauvreté, aux relations Nord-Sud, etc. Cette optique situe le débat et l'action éducative en un point correspondant à la pédagogie sociale. Des réflexions axées sur la coopération internationale en matière d'éducation environnementale et la vision de l'auteur complètent cet article, qui se propose de faire le point sur la question.

This article deals with the different concepts of environmental education, bearing in mind social divisions and inequality. It suggests how, starting from this type of analysis, proposals for environmental education must include aspects related to poverty, North-South relations, etc. Which places the debate and the educational action in a position analogous to social education. Thoughts about international cooperation and the author's view of it in subjects connected with environmental education make up the list of intentions proposed throughout the paper.